

Dorota Szaban

GRA O WĘGIEL

Socjologiczne uwarunkowania konfliktu wokół planów
powstania kompleksu wydobywczo-energetycznego
w województwie lubuskim

GRA O WĘGIEL

Socjologiczne uwarunkowania konfliktu wokół planów powstania
kompleksu wydobywczo-energetycznego
w województwie lubuskim

DOROTA SZABAN

GRA O WĘGIEL

Socjologiczne uwarunkowania konfliktu wokół planów powstania
kompleksu wydobywczo-energetycznego
w województwie lubuskim

Warszawa 2017

Publikacja dofinansowana przez Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii
Uniwersytetu Zielonogórskiego

Recenzenci

dr hab., prof. UŁ Ewa Rokicka (Uniwersytet Łódzki)

dr hab., prof. UO Anna Śliz (Uniwersytet Opolski)

Opracowanie redakcyjne i korekta

Hanna Januszewaka

Projekt okładki

Agnieszka Miłaszewicz

© Copyright by Dorota Szaban, Uniwersytet Zielonogórski
and Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2017

ISBN 978-83-8017-153-4

Opracowanie komputerowe, druk i oprawa:
Dom Wydawniczy ELIPSA
ul. Inflancka 15/198, 00-189 Warszawa
tel./fax 22 635 03 01, 22 635 17 85
e-mail: elipsa@elipsa.pl, www.elipsa.pl

Spis treści

Wprowadzenie	9
1. Idea zrównoważonego rozwoju – tło teoretyczne	21
1.1. Definiowanie zrównoważonego rozwoju i krytyka pojęcia	26
1.2. Zrównoważony rozwój a rozwój energetyki	30
1.3. Uwarunkowania wdrażania idei zrównoważonego rozwoju	31
1.4. Rola samorządów w kreowaniu zrównoważonego rozwoju na poziomie regionalnym i lokalnym	35
2. Uwarunkowania funkcjonowania systemu energetycznego na świecie, w Europie oraz w Polsce	41
2.1. Determinanty rozwoju sektora energetyki w ujęciu statystycznym	42
2.2. Światowy system elektroenergetyczny	46
2.3. Zasoby surowców energetycznych w skali globalnej	48
2.4. Polityka energetyczna w Polsce wczoraj i dziś	53
2.5. Węgiel jako ważne ogniwo systemu energetycznego	59
2.6. Struktura pozyskiwania oraz użytkowania nośników energii w Polsce i Unii Europejskiej	61
2.7. Bezpieczeństwo energetyczne w Polsce	62
2.8. Węgiel brunatny w Polsce	68
2.9. Znaczenie złoża Gubin-Brody w kształtowaniu polskiego systemu energetycznego	70
2.10. Charakterystyka procesu inwestycyjnego związanego z powstaniem kompleksu energetycznego opartego na węglu brunatnym	75
2.11. Zgodność zapisów w zakresie planowania przestrzennego związanego z planowaną inwestycją	81
2.12. Elementy świadomości energetycznej Polaków	84
2.12.1. Kwestie ekologii	88
3. Specyfika konfliktów społecznych	91
3.1. Rodzaje konfliktu	98
3.2. Sfery konfliktu	98
3.3. Konsekwencje konfliktów	99
3.4. Czy można uodpornić się na konflikt?	101

3.5.	Funkcje konfliktów.....	104
3.6.	Dynamika konfliktu	104
3.7.	Jak radzić sobie z konfliktem?	107
3.8.	Konflikty energetyczne jako szczególna kategoria konfliktów społecznych.	109
3.8.1.	Definicyjne ujęcie syndromu NIMBY	110
3.8.1.1.	Uwarunkowania polityczne	113
3.8.1.2.	Uwarunkowania ekonomiczne.....	114
3.8.1.3.	Uwarunkowania społeczne.....	114
3.8.2.	Etapy konfliktów z występującym syndromem NIMBY	115
3.8.3.	Argumentacja podejmowana przez strony konfliktu.....	117
3.8.4.	Konsekwencje występowania konfliktów wokół inwestycji	119
3.8.5.	Metody rozwiązywania konfliktów społecznych wokół inwestycji .	119
3.8.5.1.	Metody autorytarne	119
3.8.5.2.	Metody ekonomiczne.....	121
3.8.5.3.	Metody partycypacyjne.....	122
4.	Diagnoza sytuacji na terenie występowania konfliktu wokół planowanego powstania kompleksu wydobywczo-energetycznego Gubin-Brody.....	126
4.1.	Sytuacja społeczno-demograficzna gmin Gubin i Brody	127
4.1.1.	Charakterystyka demograficzna	127
4.1.2.	Sytuacja gospodarcza	139
5.	Metodologiczne podstawy rozważań	149
5.1.	Problematyka badawcza i schemat analityczny.....	150
5.2.	Warsztat badawczy	159
6.	Wielowymiarowe uwarunkowania planowanej inwestycji energetycznej.....	166
6.1.	Wymiar formalno-instytucjonalny.....	166
6.1.1.	Etapy rozwoju sytuacji konfliktowej wokół inwestycji.....	166
6.1.2.	Strony konfliktu – identyfikacja otoczenia społecznego inwestycji .	173
6.1.2.1.	Macierz interesariuszy projektu.....	183
6.1.3.	Administracyjne instrumenty wykorzystane w sytuacji konfliktowej wokół inwestycji.....	186
6.2.	Wymiar informacyjno-perswazyjny.....	188
6.2.1.	Kontekst wydarzeń – działania perswazyjne interesariuszy	188
6.2.2.	Społeczny odbiór działań związanych z inwestycją.....	196
6.3.	Wymiar jednostkowy	197
6.3.1.	Postrzeganie konfliktu na osi inwestor-mieszkańcy	197
6.3.2.	Postawy mieszkańców wobec inwestycji	199
6.3.2.1.	Komponent poznawczy	199
6.3.2.1.1.	Wiedza na temat inwestycji.....	200
6.3.2.1.2.	Postrzeganie konsekwencji wykupu	209
6.3.2.1.3.	Postrzeganie skutków inwestycji dla różnych kategorii społecznych	212
6.3.2.2.	Komponent afektywny.....	215
6.3.2.2.1.	Deklaracje stanowiska wobec inwestycji	216

6.3.2.2.2. Przekonanie o nieuchronności inwestycji	220
6.3.2.2.3. Dynamika stosunku do inwestycji w społecz- nym odbiorze	223
6.3.2.3. Komponent behawioralny	226
6.3.2.3.1. Zainteresowanie sprawami inwestycji.	226
6.3.2.3.2. Postrzeganie relacji społecznych w gminie w kontekście planowanej inwestycji	230
6.3.2.4. Typ postaw wobec inwestycji	234
6.4. Przeciwnicy inwestycji – uwarunkowania występowania syndromu NIMBY	237
6.5. Konsekwencje planowanej inwestycji – gra interesów	241
6.6. Preferowane kierunki rozwoju gminy z perspektywy mieszkańców	249
6.7. Fazy rozwoju konfliktu, z uwzględnieniem specyfiki inwestycji	252
Podsumowanie	255
Gra o lubuski węgiel.	265
Spis tabel	275
Spis wykresów	277
Spis schematów.	279
Bibliografia	280

Wprowadzenie

Konflikty są wpisane w funkcjonowanie społeczeństw, a ich rozwiązywanie jest, i zawsze było, jedną z ważniejszych funkcji społecznych w skali mikro-, mezo-, i makro. Niniejsza praca mieści się w nurcie poszukiwań teoretycznych i empirycznych narzędzi do opisu realnie występującego konfliktu społecznego. Stanowi studium socjologiczne skoncentrowane na identyfikacji mechanizmów i diagnozie różnych aspektów charakteryzujących sytuację konfliktową mającą miejsce od 2008 do 2015 roku, wynikającą z planów powstania kompleksu wydobywczo-energetycznego opartego na złożu węgla brunatnego na terenie lubuskich gmin Gubin i Brody. Konflikt jest tu analizowany jako studium przypadku, które polega na dokonaniu opisów wybranych, konkretnych zdarzeń związanych z planami uruchomienia inwestycji. Konflikt ma charakter procesualny, więc ważnym elementem pracy jest charakterystyka zarówno zapowiadających go zwiastunów, faz eskalacji konfliktu i dróg ewentualnego rozstrzygnięcia.

Problematyka niniejszej pracy ma charakter interdyscyplinarny. Diagnoza sytuacji konfliktowej związanej z planowaną inwestycją dotyczącą eksploatacji lubuskich złóż węgla brunatnego łączy ze sobą zagadnienia z zakresu różnych dyscyplin socjologii: przede wszystkim socjologii konfliktów, ale także: socjologii społeczności terytorialnych, socjologii energetyki, czy socjologii środowiska. Może stanowić interesujące pole rozważań także przedstawiciele innych dyscyplin naukowych – psychologii społecznej, politologii, geografii, itp. Diagnozowanie zjawisk i procesów społecznych związanych z konfliktami jest bowiem jedną z podstawowych strategii badawczych stosowanych przez przedstawicieli wskazanych dyscyplin nauki. Podstawowa zasada związana z badaniami konfliktów oparta jest o przekonanie, że świat społeczny zogniskowany wobec przedmiotu konfliktu można przeobrażać poprzez jego rozpoznanie empiryczne oraz podejmowanie działań na podstawie zdobytej w ten sposób wiedzy. Istotnym aspektem diagnozy w problematyce konfliktu jest więc tworzenie wieloaspektowych opisów zaistniałej sytuacji, skupiających się zarówno na morfologii zjawiska, jak i jego różnych aspektach funkcjonalnych. W oparciu o takie założenia został sformułowany nadrzędny cel niniejszej pracy – dokonanie wielowymiarowej charakterystyki uwarunkowań sytuacji konfliktowej wokół planowanej inwestycji – kompleksu wydobywczo-energetycznego bazującego na lubuskich złożach węgla brunatnego.

Wprowadzeniem do rozważań dotyczących samego konfliktu wokół planów powstania energetycznej inwestycji infrastrukturalnej w województwie lubuskim są założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz charakterystyka systemu elektroenergetycznego w Polsce, wskazujące na poszukiwanie nowych scenariuszy rozwoju polskiej gospodarki energetycznej.

Współcześnie koncepcja zrównoważonego rozwoju odgrywa ważną rolę w kształtowaniu myślenia o wzajemnych powiązaniach pomiędzy społeczeństwem, gospodarką i zasobami środowiska przyrodniczego. Jej podstawowe założenie wskazuje na to, że istnieje rozwiązanie kompromisowe między rozwojem ekonomicznym (i podnoszeniem jakości życia społeczeństw) a zachowaniem środowiska przyrodniczego w jak najlepszym stanie (dla przyszłych pokoleń). Zapisy regulujące wdrażanie tej zasady obowiązują wszystkie kraje wspólnotowe Unii Europejskiej i dotyczą wielu zróżnicowanych sektorów życia codziennego ich społeczeństw. Jednym z sektorów, w jakim te regulacje mają ogromne znaczenie, jest energetyka. Szczególnie niekorzystny wpływ na środowisko naturalne mają bowiem dotychczasowe procesy wydobywania i przetwarzania paliw kopalnych będących nośnikami energii. Energetyka konwencjonalna oparta na węglu jest jednym z głównych konsumentów zasobów środowiska, powodującym degradację terenów oraz efekty uboczne konsumpcji, tj. zanieczyszczenia gleby, wody oraz znaczne emisje do atmosfery produktów spalania. To z kolei wymusza poszukiwanie coraz to nowych rozwiązań, aby rozwiązać ten problem. Z punktu widzenia globalnej polityki o zrównoważonym charakterze kluczowe jest, aby rozwój gospodarczy i ochrona środowiska były analizowane łącznie.

Od wielu lat tematyka związana z kształtowaniem scenariuszy przyszłościowych dla sektora energetyki stanowi jeden z najważniejszych problemów, zarówno w polityce krajowej, jak i globalnej. Jest to związane z odpowiedzialnością sektora energetycznego za zmiany klimatyczne na Ziemi, ale także z troską o zapewnienie wystarczających ilości energii w najbliższych latach. Prognozy długoterminowe wskazują, że w 2050 r. ludzkość będzie zużywała prawie trzykrotnie więcej energii niż w roku 2010¹.

Polityka energetyczna w Polsce jest ukierunkowana na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego kraju przy zastosowaniu reguł idei zrównoważonego rozwoju. W Polsce oprócz zasobów węgla brunatnego i kamiennego nie ma innych surowców energetycznych w ilościach, które mogłyby zapewnić jej bezpieczeństwo energetyczne. Węgiel brunatny może być więc traktowany w kategoriach dobra wspólnego i jako strategiczny surowiec energetyczny, przy zastosowaniu nowoczesnych i „czystych” rozwiązań technologicznych².

¹ *Prognoza zapotrzebowania na paliwa i energię do 2050 roku* (2013), Krajowa Agencja Poszanowania Energii, Warszawa.

² Por. *Mix Energetyczny 2050. Analiza scenariuszy dla Polski* (2011), Ministerstwo Gospodarki, Warszawa.

Jednym z ograniczeń dostępności do złóż węgla są konflikty społeczne wynikające z istniejącego lub planowanego użytkowania terenu, form ochrony przyrody i krajobrazu, z presji inwestycyjnej, a także ze sprzeciwu społecznego. Samo występowanie złoża nie stanowi konfliktu ze środowiskiem, powstaje on dopiero w związku z planami wydobywania kopaliny. Wyłania się tutaj bardzo trudne zagadnienie wartościowania, np. między korzyściami ekonomicznymi z eksploatacji kopalni a stratami spowodowanymi zniszczeniem gleb chronionych dla użytkowania rolniczego, naruszeniem walorów przyrodniczo-krajobrazowych czy też uciążliwościami dla otoczenia, przede wszystkim związanymi z koniecznością całkowitej zmiany dotychczasowego charakteru społeczności i jakości jej życia. Intensywność przebiegu tych konfliktów jest dodatkowo wzmacniana przez czynniki, takie jak pomijanie społeczności oraz władz lokalnych w początkowym etapie podejmowania decyzji lokalizacyjnych, brak wiedzy na temat zasad funkcjonowania tego typu inwestycji wśród społeczności lokalnej oraz niski poziom kompetencji inwestora i władz lokalnych w zakresie dialogu z mieszkańcami. Dodatkowo, na przebieg (formę i intensywność) sytuacji konfliktowej oddziałuje niski poziom partycypacji mieszkańców w procesach konsultacyjnych i decyzyjnych.

Mając na uwadze rosnące zapotrzebowanie na energię i zmniejszające się możliwości wykorzystywania dotychczasowej infrastruktury energetycznej oraz wymagania narzucane przez prawo europejskie w ramach realizacji postulatów koncepcji zrównoważonego rozwoju, w Polsce pojawił się pomysł budowy nowego kompleksu wydobywczo-energetycznego (z wykorzystaniem nowoczesnych technologii produkcji i przetwarzania surowców kopalnych). Powstanie nowej inwestycji projektowane jest aktualnie przez jedną z największych spółek energetycznych w kraju Polska Grupa Energetyczna Górnictwo i Energetyka Konwencjonalna (PGE GiEK S.A.). Inwestor, będący w dużej części spółką Skarbu Państwa bierze pod uwagę dwie lokalizacje nowej inwestycji – lubuskie gminy Gubin i Brody oraz położoną w województwie łódzkim miejscowość Złoczew. Wiele dostępnych opracowań dotyczących możliwości włączenia do eksploatacji dostępnych na terenie kraju złóż węgla brunatnego wskazuje na górnictw, geologiczną i ekonomiczną przewagę lubuskiego złoża. W łódzkim natomiast od wielu dekad rozwija się górnictwo węgla brunatnego, dlatego powstanie kolejnej inwestycji nie jest traktowane w kategoriach całkowicie dezorganizujących funkcjonowanie obszaru i postrzegane jest w kategoriach inwestycji z wysokim stopniem społecznej akceptacji. Wpływ na podjęcie ostatecznej decyzji inwestora warunkowany będzie przebiegiem sytuacji konfliktowych w obydwu lokalizacjach i możliwościami osiągnięcia konsensusu w dialogu ze społecznością lokalną. Dodatkowo decyzja uwarunkowana będzie regulacjami dotyczącymi polityki energetycznej na poziomie krajowym i globalnym. Z tego punktu widzenia, diagnoza złożonej sytuacji społecznej związanej z planami inwestycyjnymi w tym zakresie na terenie gmin Gubin i Brody stanowi istotny element w dyskusji na temat uwarunkowań realizacji samej inwestycji.

Należy wspomnieć, że inna spółka energetyczna – PAK Górnictwo sp. z o.o. także zainteresowana jest budową nowej inwestycji opartej na węglu brunatnym, koncentrując swoje działania na terenie Wielkopolski – dotyczy to złoża węgla brunatnego „Oczkowice” zlokalizowanego na terenie gmin Miejska Górka w powiecie rawickim i Krobia w powiecie gostyńskim. Społeczna akceptacja dla tamtych inwestycji również budzi znaczny sprzeciw mieszkańców od wielu lat. Pierwsza konfrontacja społeczna dotycząca planów ewentualnej budowy nowego zagłębia górniczo-energetycznego w Wielkopolsce rozegrała się na przełomie lat 70. i 80. Ze względu na inne uwarunkowania formalne tamtych inwestycji, mniejszy stopień zaawansowania działań i mniejszą skalę całego projektowanego przedsięwzięcia, nie zostało to szerzej omówione w tej pracy. Niniejsze studium sytuacji konfliktowej związanej z planowanym powstaniem inwestycji opartej na eksploatacji złóż węgla brunatnego można jednak traktować jako źródło informacji dotyczących uwarunkowań i struktury samej sytuacji konfliktowej wokół inwestycji infrastrukturalnych projektowanych na dużą skalę.

Włączenie problematyki energetycznej do rozważań socjologicznych związane jest szczególnie z pojawieniem się kryzysów energetycznych oraz rozwojem energetyki jądrowej. Badaczy interesowały kwestie ograniczeń dostępu do nośników energetycznych, oszczędności zużycia energii oraz zagrożeń bezpieczeństwa związanych z upowszechnieniem nowych rozwiązań energetycznych i nowych inwestycji. Wielość badań społecznych prowadzonych jest w interakcji pomiędzy socjologią, ekologią i energetyką, co jest efektem wpływu procesów zachodzących w energetyce na życie społeczne oraz na stan środowiska naturalnego. Konflikt jako zjawisko społeczne jest fenomenem dobrze rozpoznanym na gruncie wielu podejść badawczych, w ramach różnych paradygmatów i obszarów badawczych. Dla psychologów społecznych kluczowe rozumienie sytuacji konfliktowej sprowadza się do analizy reakcji spowodowanych wystąpieniem określonego bodźca, zwykle w perspektywie relacji interpersonalnych³. W ekonomii nadrzędne znaczenie przy rozpatrywaniu sytuacji konfliktowych ma odniesienie do teorii racjonalnego wyboru determinującego zachowania zaangażowanych stron, jak i do analizy procesów funkcjonowania organizacji⁴. Dla geografów konflikt jest

³ K. Balawajder (1992), *Konflikty interpersonalne: analiza psychologiczna*, Wydaw. Uniw. Śląskiego, Katowice; S. Chelpa, T. Witkowski (1995), *Psychologia konfliktów. Praktyka radzenia sobie ze sporami*, WSiP, Warszawa; J. Koziński (1970), *Konflikt, teoria gier i psychologia*, PWN, Warszawa; P. Sienkiewicz (1989), *Systemy kierowania*, Wiedza Powszechna, Warszawa; *Rozwiązywanie konfliktów. Teoria i praktyka* (2005), red. M. Deutsch, P.T. Coleman, Kraków; B. Wojciszke (2002), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa; W.M. Wilmot, J. Hocker (2011), *Konflikty między ludźmi*. Wyd. PWN, Warszawa.

⁴ Ch.H. Anderton, J.R. Carter (2009), *Principles of Conflict Economics*, Cambridge; M. Holstein-Beck (1983), *Konflikty*, Warszawa; Edelman R.J. (2003), *Konflikty w pracy*, GWP, Gdańsk; J. Hirshleifer (1995), *Theorizing about Conflict*, [w:] *Handbook Of Defense Economics*, red. Hartley, K. i Todd Sandler. vol. 1, s. 165–89, Elsevier Science, Amsterdam; J. Hirshleifer

procesem sprzyjającym zmianom sytuacji państw i społeczeństw. Rozpatrywany jest jako element kształtujący sytuację geopolityczną, jak również w odniesieniu do kwestii zarządzania przestrzenią⁵. Socjologowie natomiast analizują sytuację konfliktową w powiązaniu z uwarunkowaniami strukturalnymi, w jakich zachodzi⁶. Szczególnego znaczenia nabiera zainteresowanie formą konfliktu oraz identyfikacją czynników determinujących przebieg całej sytuacji. W takim zakresie podejmowana jest również problematyka konfliktu w niniejszej pracy.

W przeciwieństwie do rozwiniętego zaplecza teoretycznego, empiria dotycząca konfliktów społecznych jest znacznie mniej rozbudowana. Podejmowane analizy empiryczne dotyczą przede wszystkim problematyki konfliktów lokalizacyjnych, przestrzennych i związanych z inwestycjami infrastrukturalnych różnego typu. W polskiej nauce problematyka dotycząca konfliktów przestrzennych jest obecna od wielu lat⁷. Dotychczasowe analizy konfliktów wokół inwestycji infrastrukturalnych koncentrowały się głównie na inwestycjach drogowych, wiatrowych, zwią-

(2001), *The Dark Side of the Force: Economic Foundations of Conflict Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.

⁵ M. Blacksell (2008), *Geografia polityczna*, Wydawnictwo PWN, Warszawa; S. Otok (2004), *Geografia polityczna: geopolityka – ekopolityka – globalistyka*, Warszawa; P. Bartosiewicz (2008), *Geografia polityczna i geopolityka*, Chełm; L. Łukaszuk (2004), *Współczesne spory i konflikty międzynarodowe dotyczące obszarów morskich. Wybrane zagadnienia prawne i polityczne*, Gdynia; Z. Rykiel (2006), *Podstawy geografii politycznej*, Warszawa; M. Gawrycki (2007), *Geopolityka w myśli i praktyce politycznej Ameryki Łacińskiej*, Warszawa.

⁶ R. Dahrendorf (2008), *Klasy i konflikt klasowy w społeczeństwie przemysłowym*, Zakład Wydawniczy Nomos, Kraków; J. Mucha (1978), *Konflikt i społeczeństwo*, PWN, Warszawa; *Konflikty współczesnego świata* (2001), t. 1, red. R. Borkowski, Wydawnictwa AGH, Kraków; *Konflikty współczesnego świata* (2002), t. 2, red. R. Borkowski, Wydawnictwa AGH, Kraków; J. Sztumski (2000), *Konflikty społeczne i negocjacje jako sposoby ich przezwyciężania*, Wydawnictwo Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, Częstochowa; *Oblicza konfliktów* (2009), red. R. Hiinz, Ośrodek Analiz Polityczno-Prawnych, Gdańsk; *Oblicza konfliktów: zbiór analiz i studia przypadków* (2008), red. J.J. Piątek, R. Podgórzynska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń; L.A. Coser (2006), *Spoleczne funkcje konfliktu*, [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. Aleksandra Jasińska-Kania, Lech M. Nijakowski, Jerzy Szacki, Marek Ziółkowski, WN Scholar, Warszawa 2006, t. 1.

⁷ A. Grochowska (2015), *Konflikty przestrzenne w procesie planowania na przykładzie gmin powiatu trzebnickiego*, Studia Miejskie, t. 20; J.M. Chmielewski (2002), *Konflikty w zagospodarowaniu przestrzennym*, „Studia Regionalne i Lokalne”, t. 1; M. Dutkowski (1996), *Konflikty środowiskowe w ujęciu wielodyscyplinarnym*, [w:] *Nowa generacja w badaniach przestrzennych*, red. R. Domański, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 124; J. Grocholska (1982), *Problematyka obszarów konfliktowych. Podejście teoretyczne z przykładami*, „Biuletyn KPZK PAN”, z. 124; M. Hachiewicz (2011), *Spoleczne i prawne aspekty konfliktów na tle zagospodarowania przestrzennego na przykładzie budowy obwodnicy Milanówka i Grodziska Mazowieckiego*, „Mazowsze. Studia Regionalne”, z. 6; W. Jabłoński, K. Mazurkiewicz (2014), *Konflikty przestrzenne na terenach wiejskich – ignorancja czy niewiedza? Studium przypadku*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich – Infrastructure and Ecology of Rural Areas”, z. IV/2; E. Olędzka-Koprowska (2000), *Przyczyny konfliktów ekologicznych w społeczności lokalnej*, [w:] *Rola konsultacji i negocjacji społecznych w procedurze uzgadniania inwestycji zmieniających środowisko*, red. W. Lenart, Biblioteka

zanych z gazem łupkowym, czy biogazowniach⁸. W opracowaniach podejmowano próby ustalenia uwarunkowań społecznego odbioru tych inwestycji, czy wskazania instrumentarium, jakim posługiwały się strony konfliktu, skupiając uwagę autorów na występowaniu i przejawach syndromu NIMBY (*Not In My Backyard*). Analizy dotyczące społecznego kontekstu inwestycji w zakresie energetyki konwencjonalnej nie są natomiast często obecne w polskiej socjologii empirycznej. Ma to związek z faktem, że w polskiej gospodarce proces powstawania kopalń węgla (szczególnie odkrywkowych kopalń węgla brunatnego) jest zjawiskiem wyjątkowo niecodziennym.

Nowo eksplorowanym obszarem analiz dotyczących konfliktów jest uwzględnianie tego zjawiska w odniesieniu do uwarunkowań rozwoju lokalnego czy regionalnego. Konflikty występujące w społecznościach lokalnych stanowią ilustrację określonego sposobu dochodzenia do rozwiązań dotyczących istotnych dla wspólnot kwestii. Źródłem tego typu konfliktów jest występowanie na danym obszarze wielu różnych możliwości jego zagospodarowania, przeplatania się wielu różnych interesów (niekiedy sprzecznych), w tym związanych z użytkowaniem

Problemów Ocen Środowiskowych, Gdańsk, s. 88–97; J. Runc (1998), *Ochrona środowiska a konflikty społeczne w Polsce*, Wyd. Naukowe WSNHiD, Poznań.

⁸ M. Nowak (2006), *Inwestycje infrastrukturalne jako źródło konfliktu przestrzennego na przykładzie projektu PHARE „Przebudowa drogi wojewódzkiej nr 713 Łódź–Tomaszów Mazowiecki”*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 1124, Gospodarka lokalna i regionalna w teorii i praktyce; B. Banachowicz, *Konflikty społeczne w grze o przestrzeń* (2004), [w:] *Ekonomiczno-organizacyjne uwarunkowania rozwoju regionu – teoria i praktyka*, red. D. Stawasz, Uniwersytet Łódzki, Łódź; S. Dotzblasz (2000), *Konflikty przestrzenne w zagospodarowaniu strefy podmiejskiej Wrocławia*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. S. Ciok, D. Ilnicki, t. 5, Wrocław; S. Solecki (2000), *Konflikty społeczno-przestrzenne jako element procesów transformacji miejskiej na przykładzie Rzeszowa*, [w:] *Konflikty społeczne w Polsce w okresie przemian systemowych. Studia, komunikaty, eseje*, red. M. Malikowski, Z. Seręga, Rzeszów, t. 2; M. Dutkowski (1995), *Konflikty w gospodarowaniu dobrami środowiskowymi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk; R. Bartłomiejski (2015), *Mieszkańcy osiedla wobec konfliktu ekologicznego*, Scholar, Warszawa 2015; B. Śliż-Szkliniarz, *Energy planning in selected European Regions. Methods for Evaluating the Potential of Renewable Energy Source*, „Regionalwissenschaftliche Forschungen” („Regional Science Research”, 35), KIT Scientific Publishing; K. Iwińska (2010), *Programy promocyjno-konsultacyjne w realizacji inwestycji infrastrukturalnych*, [w:] *Konsultacje społeczne wokół projektów infrastrukturalnych*, red. K. Iwińska, Collegium Civitas, Warszawa; K. Pawłowska (red.) (2010), *Zanim wybuchnie konflikt, Idea i metody partycypacji społecznej w ochronie krajobrazu i kształtowaniu przestrzeni*, fragmenty, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków; P. Stankiewicz (2011), *Od przekonywania do współdecydowania: zarządzanie konfliktami wokół ryzyka i technologii*, „Studia Socjologiczne”, nr 4 (203); P. Stankiewicz (2014), *Zbudujemy wam elektrownię (atomową!). Praktyka oceny technologii przy rozwoju energetyki jądrowej w Polsce*, „Studia Socjologiczne”, nr 1 (212); I. Łoś (2014), *Łańcuch ludzi STOP Odkrywcze*, „Dzikie Życie”, nr 10/244; P. Stankiewicz, J. Suchomska (2014), *Ćwiczenie z demokracji? Lokalne konflikty na tle gazu łupkowego*, „Nowy Obywatel”, nr 12 (63); P. Stankiewicz (2007), *Konflikty technologiczne w społeczeństwie ryzyka. Przykład sporu o budowę masztu telefonii komórkowej*, „Studia Socjologiczne”, nr 4 (187)

dóbr środowiskowych. Poruszane w pracy kwestie dotyczą właśnie specyficznego typu manifestacji społecznego niezadowolenia w odniesieniu do spraw lokalnych. Tłem dla analizy sytuacji konfliktowej są plany rozwojowe w społeczności lokalnej związane z powstaniem dużej inwestycji energetycznej przy równoległym naruszaniu *status quo*.

Ważnym elementem analiz związanych z planowanymi inwestycjami infrastrukturalnymi (a kopalnia z elektrownią oparte na lubuskich zasobach węgla brunatnego bez wątpienia mają taki charakter) jest identyfikacja elementów sprzyjających kształtowaniu społecznej akceptacji dla realizacji inwestycji. Jej brak jest bowiem jednym z elementów decydujących o charakterze konfliktu. Formalnie zdobycie tego typu akceptacji znajduje swoje odzwierciedlenie w uprawnieniach samorządów do uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, jak również w opiniowaniu czy konsultowaniu decyzji o uwarunkowaniach środowiskowych. W pozaformalnych ramach odniesienia akceptacja społeczna jest czynnikiem sprzyjającym (jej brak – ograniczającym) bezproblemowej realizacji całego procesu inwestycyjnego.

Analizując kwestie społecznej akceptacji dla inwestycji energetycznych warto podkreślić rozdzźwięk pomiędzy rezultatami badań w naukach społecznych (dotyczących istotnych czynników, modelowania i symulacji przyjęcia decyzji) a faktycznym przebiegiem procesów planowania lokalizacji inwestycji. W literaturze można odnaleźć przegląd metod wspomagania decyzji wielokryterialnej dla różnych źródeł energii⁹, a w niektórych procesach decyzyjnych (lokalizacyjnych) akceptowalność społeczna jest traktowana jako ważne kryterium oceny danej lokalizacji i ryzyka związanego z podjęciem inwestycji. Pomimo uwzględniania czynnika społecznego, jego rola zwykle ogranicza się do analizy profilu społeczno-gospodarczego społeczności, względnie przekrojowych badań sondażowych¹⁰.

Analizy związane z osiąganiem, czy kształtowaniem akceptacji społecznej dla wielu inwestycji infrastrukturalnych w sektorze energetyki charakteryzują się przede wszystkim perspektywą *ex-post*, w połączeniu z analizą kampanii perswazyjnej. Dokonuje się próby oceny zjawiska na końcowym etapie procesu inwestycyjnego, co wynika z poczucia ponoszenia zbyt dużych nakładów i ryzyka opóźnień (czy rezygnacji z planów) inwestycji w przypadku braku poparcia społecznego.

⁹ Por. T. Trzaskalik (2014), *Wielokryterialne wspomaganie decyzji. Przegląd metod i zastosowań*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie”, z. 74, Katowice; G.H. Tzeng, J.J. Huang (2011), *Multiple Attribute Decision Making. Methods and Applications*, CRC Press, London; M. Nowak (2008), *Interaktywne wielokryterialne wspomaganie decyzji w warunkach ryzyka. Metody i zastosowania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice; J. Wątróbski, A. Garnysz (2009), *Model systemu wspomagania decyzji o lokalizacji odnawialnych źródeł energii*, „Studies & Proceedings of Polish Association for Knowledge Management”, vol. 18.

¹⁰ W wielu przypadkach jednak poziom społecznej akceptacji dla przedsięwzięcia jest nieuwzględniany.

Takie praktyki ujawniają istotność podejmowania analiz mających na celu diagnozę sytuacji pod kątem wielu zróżnicowanych aspektów w perspektywie dynamicznej od możliwie najwcześniejszego momentu. Niniejsza praca skupia się na wielowymiarowej diagnozie społecznego otoczenia planowanej inwestycji, procesie zmian sytuacji konfliktowej wokół niej, od momentu ujawnienia planów inwestora, do momentu złożenia raportu środowiskowego i rozpoczęcia procedury konsultacyjnej.

Należy podkreślić, że chociaż konflikt nie został zakończony, to aktualnie procedura inwestycyjna wyhamowała i została zawieszona (nawet na okres trzech lat). Procedura oceny oddziaływania inwestycji na środowisko ma jednak istotny wymiar społeczny, gdyż jest źródłem informacji o rzeczywistym rozmiarze konfliktów i może przyczynić się do zwiększenia poziomu racjonalności podejmowania decyzji zarówno dla inwestora, jak i dla społeczności lokalnej¹¹. Równolegle ograniczona została kampania prowadzona przez inwestora i zwolenników inwestycji oraz przez jej oponentów. Bogaty materiał empiryczny zgromadzony w czasie najbardziej intensywnie prowadzonych działań pozwala odtworzyć przebieg sytuacji konfliktowej i stanowi podstawę wnioskowania o możliwych dalszych scenariuszach działań związanych z planowaniem budowy kompleksu wydobywczo-energetycznego na terenie gmin Gubin i Brody.

Podjmując rozważania dotyczące tematyki konfliktów, w swojej typologii A. Rapoport¹² definiuje trzy wyidealizowane ich typy: walkę, grę i debatę. W walce dąży się do eliminacji przeciwnika za wszelką cenę – musi on zostać więc wyeliminowany, musi zniknąć, lub co najmniej ograniczona musi być jego rola i znaczenie. Ten typ konfliktu nie zakłada racjonalności, ani planowania strategicznego. W walce znaczenie ma spontaniczne reagowanie na bodźce. Gra natomiast wygląda nieco inaczej. Toczy się, gdy przeciwnik jest kimś znaczącym – im przeciwnik jest silniejszy, tym gra jest ciekawsza. Strony konfliktu z reguły współpracują ze sobą, choćby pilnując przestrzegania reguł gry. Tu liczy się racjonalność, celowość działań i szukanie scenariuszy alternatywnych. Celem gry jest pozbawienie przeciwnika możliwości realizacji celu. Deбата, w końcu, oparta jest na wymianie argumentów, a jej nadrzędnym celem jest przekonanie drugiej strony. Diagnoza sytuacji konfliktowej wokół planowanej inwestycji energetycznej Gubin-Brody (ze względu na podmiot inwestora, charakter samego przedmiotu konfliktu i charakter społeczności lokalnej, na której terenie się rozgrywa cała sytuacja) utrudnia jednoznaczne wskazanie jej typu. Mając na uwadze względną racjonalność i charakter podejmowanych działań przyjmuję wstępnie, że jest to gra – gra o lubuski węgiel.

¹¹ W. Dołęga (2014), *Utrudnienia i bariery społeczne rozbudowy i modernizacji sieciowej infrastruktury elektroenergetycznej*, „Rynek Energii”, nr 4.

¹² A. Rapoport (1970), *Fights, Games, and Debates*, Ann Arbor.

Konflikty w społeczności lokalnej związane z inwestycjami infrastrukturalnymi, a więc także ten w gminach Gubin i Brody są przejawem swoistej gry pomiędzy partykularyzmem a uniwersalizmem interesów poszczególnych aktorów zaangażowanych w daną sytuację. Interesy subiektywne traktowane są jako suma indywidualnych pragnień jednostek i grup, a interes obiektywny oznacza ogólnie pojęte dobro¹³ (uświadamiane, lub nie)¹⁴. Sytuacja konfliktowa to gra interesów poszczególnych podmiotów i ich zdolności do przeforsowania własnego stanowiska – w tym przypadku dotyczącego z jednej strony zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego kraju i stymulowania rozwoju lokalnego, z drugiej zaś zachowania dotychczasowych warunków życia członkom społeczności i osiągnięcia własnych, indywidualnie definiowanych celów.

Sam charakter konfliktów związanych z planowaniem inwestycji infrastrukturalnych podlega regułom swoistej instytucjonalizacji zjawiska. Ma to znaczenie o tyle, że wywiera duży wpływ na intensywność i formę podejmowanych przez zaangażowane strony działań, których diagnoza jest jednym z elementów pracy. Instytucjonalizacja jest rezultatem kilku procesów. Po pierwsze, w formalny (mniej lub bardziej) sposób mogą organizować się grupy interesu, wyrażnie artykułujące swoje interesy i sięgające po proceduralne i prawne instrumenty ich osiągania. Po drugie, można wskazać szereg rozwiązań stanowiących swoiste struktury negocjacyjne oraz elementy instytucji mediacji i arbitrażu. Możliwość ich wykorzystania zmienia często charakter sytuacji konfliktowej, ograniczając znacznie jego gwałtowność. Innym, znaczącym, elementem związanym z procesem instytucjonalizacji konfliktu jest partycypacja społeczna – włączanie przedstawicieli społeczności lokalnych zaangażowanych w daną sytuację w proces decyzyjny.

Diagnozowaną sytuację konfliktową na terenie gmin Gubin i Brody można postrzegać dwojako. Z jednej strony, jako element globalnie występujących procesów związanych z planowanymi inwestycjami w energetyce. Z drugiej zaś, można ją rozpatrywać jako unikalny mikroświat relacji w społeczności lokalnej, czy gry partykularnych interesów. Nie bez znaczenia jest tu odtworzenie procedur związanych z samą inwestycją, jak również wpływu medialnej propagandy. Stąd zastosowanie w pracy wieloskalowości, wielowymiarowości – aby dostrzegać w analizowanych zjawiskach efekty oddziaływania sił o różnej skali – zarówno tych globalnych, jak i lokalnych, w skali makro i mikro. Postulat wieloskalowości przekłada się wprost na podjęte strategie badawcze. Te ostatnie muszą uwzględniać różny poziom danych, stąd wykorzystanie zarówno danych zastanych, statystyk publicznych, przekazów medialnych, jak również informacji wytwo-

¹³ Dobra środowiskowe traktowane w kategoriach ekonomicznych to dobra wspólne – w tym przypadku taki charakter mają złoża węgla brunatnego w lubuskim.

¹⁴ M. Ossowska (1985), *Moralność mieszczańska*, Wrocław.

rzonych – opinii mieszkańców terenów, na których planowana jest inwestycja, wypowiedzi uzyskanych w badaniach narracyjnych i zogniskowanych wywiadach grupowych.

* * *

Niniejsza praca składa się z dwóch niesymetrycznych części. W pierwszej przedstawione zostały konteksty teoretyczne dotyczące postaw funkcjonowania polskiej i globalnej energetyki zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju oraz przebiegu konfliktów społecznych. Odtworzono także w zarysie socjologiczne tradycje poszukiwań naukowych w tym zakresie. Ta część pracy stanowi wprowadzenie i tło dla analiz empirycznych opisanych w drugiej części pracy.

Pierwszą część pracy tworzą cztery rozdziały. W pierwszym przedstawione zostały podstawowe założenia związane z ideą zrównoważonego rozwoju oraz możliwości jej wdrażania w polskiej rzeczywistości. W rozdziale drugim scharakteryzowane zostały podstawowe elementy polskiego systemu energetycznego opartego na węglu. Przedstawiono tam również założenia bezpieczeństwa energetycznego w Polsce oraz wskazano uwarunkowania planowanej inwestycji węglowej w województwie lubuskim. Rozdział trzeci to socjologiczne studium teoretyczne dotyczące problematyki konfliktów społecznych i metod ich rozwiązywania, ze szczególnym uwzględnieniem konfliktów wokół inwestycji infrastrukturalnych. Tę część zamyka rozdział czwarty poświęcony charakterystyce profilu społeczno-gospodarczego gmin Gubin i Brody, na terenie których ma powstać kompleks wydobywczo-energetyczny.

Druga część książki poświęcona została natomiast przedstawieniu analiz empirycznych skoncentrowanych na diagnozie i uwarunkowaniach sytuacji konfliktowej wynikającej z podjęcia planów powstania kopalni i elektrowni opartych na zasobach węgla brunatnego w lubuskich gminach Gubin i Brody. Podstawą empiryczną analiz zawartych w niniejszej pracy są wyniki badań sondażowych realizowanych w latach 2011–2015, realizowanych przez Zespół pod kierownictwem Autorki. Problematyka badań koncentrowała się na diagnozie postaw mieszkańców gmin Gubin i Brody wobec planowanej inwestycji. W analizach wykorzystano także inne elementy projektów poświęconych społecznemu odbiorowi inwestycji przez społeczność lubuskich gmin Gubin i Brody – transkrypcje wywiadów FGI i IDI realizowanych z różnymi kategoriami mieszkańców terenów planowanej inwestycji oraz materiały zastane (tytuły prasowe, akty prawne, dokumenty urzędowe i materiały informacyjne inwestora). Logika triangulacji zakładała, że dzięki połączeniu badań jakościowych i ilościowych można uzyskać całościowy, wielowymiarowy obraz problematyki złożonej sytuacji konfliktowej związanej z planami inwestycyjno-energetycznymi w lubuskim. Ponadto w pracy źródłem informacji są także

dane statystyki publicznej, wyniki sondaży ogólnopolskich oraz dane dotyczące orzeczeń sądowych w przedmiotowej sprawie.

W rozdziale piątym przedstawiono podstawowe założenia metodologiczne i schemat analityczny wykorzystany w pracy. W dalszej części pracy – rozdział szósty – zaprezentowano wyniki analiz empirycznych dotyczących uwarunkowań sytuacji konfliktowej wokół planowanej inwestycji w trzech wymiarach: (1) formalno-instytucjonalnym, (2) informacyjno-perswazyjnym oraz (3) jednostkowym. Analizy rozpoczyna rekonstrukcja przebiegu procesu inwestycyjnego oraz analiza interesariuszy sytuacji konfliktowej. Wymiar informacyjno-perswazyjny tworzy analiza towarzyszącej inwestycji kampanii informacyjno-promocyjnej realizowanej przez różne strony sytuacji konfliktowej oraz społeczne uwarunkowania sytuacji konfliktowej z perspektywy mieszkańców. Stanowią one tło do analizy dotyczące odbioru sytuacji konfliktowej w społecznej świadomości mieszkańców. Wymiar jednostkowy to analiza występowania konfliktu w opinii mieszkańców, diagnoza postaw społecznych wokół inwestycji oraz ich komponentów, analizy związane z występowaniem syndromu NIMBY wśród przeciwników inwestycji, inne scenariusze rozwoju, jakich oczekują mieszkańcy analizowanych gmin, jak również przegląd konsekwencji inwestycji w deklaracjach mieszkańców i stopień ich zbieżności z interesem inwestora.

* * *

Praca jest swoistym zaproszeniem do dyskusji na temat konfliktów w społecznościach lokalnych uwikłanych w procesy rozwojowe, stymulowane poniekąd zewnątrz. Stanowi istotny wkład do rozważań na temat możliwości kreowania społecznej akceptacji wobec inwestycji infrastrukturalnych na dużą skalę w małych społecznościach. Jest także wskazaniem na rolę badań społecznych w diagnozowaniu tego typu zjawisk i rolę badaczy w procesie zarządzania i moderowania przebiegiem sytuacji konfliktowych.

* * *

Powstanie książki wiąże się z przychylnością wielu osób. Gdyby nie one, ta książka nie ukazałaby się. W tym miejscu chcę podziękować wszystkim osobom i instytucjom, których przy powstawaniu takiej książki jak ta nie widać, a które to są dla mnie bardzo ważne. W szczególności podziękowanie kieruję do kilku osób.

Za nieocenioną pomoc, życzliwą krytykę, wsparcie, wyrozumiałość oraz motywację do działania pragnę podziękować moim Koleżankom i Kolegom z Zakładu Metodologii i Socjologii Empirycznej Instytutu Socjologii Uniwersytetu

Zielonogórskiego – Marii, Beacie, Justynie, Krzysiovi i Tomkowi. Dziękuję, że mieliście chęć przeczytać tę pracę po kilkakroć, umacniać mnie w moich pomysłach i wskazać niedoskonałości tej pracy!

Wyrazy wdzięczności i podziękowania składam także moim recenzentkom – Pani Profesor Annie Śliz oraz Pani Profesor Ewie Rokickiej, które z życzliwością, a także krytycznym i analitycznym podejściem podjęły się zadania przygotowania recenzji i wskazały mi kierunki udoskonalenia tej pracy. Ich uwagi pozwoliły mi wyeliminować wiele usterek merytorycznych i technicznych, a sama praca przez to stała się lepsza.

Wyrazy podziękowania kieruję również do władz dziekańskich Wydziału Pedagogiki, Psychologii i Socjologii za wsparcie finansowe i dobrą wolę związaną z procesem przygotowania tej pracy.

Szczególne podziękowania kieruję do Sławka i Kuby, którzy wspierali mnie w przygotowaniu tej pracy, formułowali cenne uwagi i prowadzili ze mną żarliwe dyskusje, ukierunkowując wielokrotnie mój sposób myślenia i pomagali rozwikłać zagadki proceduralne związane z realizacją inwestycji węglowej w lubuskim. Bez Waszej pomocy nie poradziłabym sobie!

Pragnę podziękować także mojemu mężowi Rafałowi za wyrozumiałość i cierpliwość, jaką okazywał mi w czasie pisania tej pracy.

1. Idea zrównoważonego rozwoju – tło teoretyczne

Idea zrównoważonego rozwoju znajduje współcześnie coraz szersze zastosowanie. Z jednej strony, pozostaje wygodnym rozwiązaniem teoretycznym, z drugiej natomiast, nabiera znaczenia jako praktyczny instrument kreowania rozwoju społeczeństw.

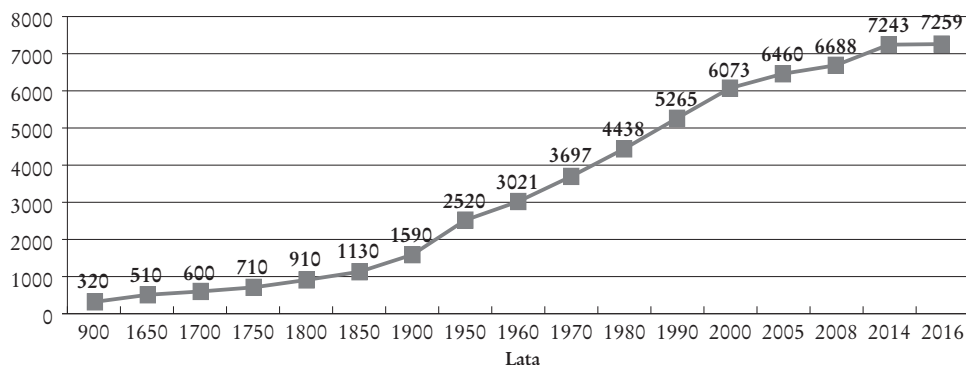
Współczesna, wciąż rozwijająca się cywilizacja naukowo-techniczna od lat stoi w obliczu globalnego kryzysu związanego z pogarszającym się stanem środowiska naturalnego¹. W konsekwencji działalności człowieka, skoncentrowanej na poprawianiu warunków własnego bytu, systematycznie narastały problemy cywilizacyjne, przejawiające się w zachwianiu społecznej i biologicznej struktury bytowania człowieka. Już w latach 60. XX w. dostrzeżono, iż jednymi z najpoważniejszych zagrożeń dla środowiska naturalnego, a tym samym dla człowieka jako jego części, są: nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, dynamika wzrostu liczby ludności na świecie, rozwój przemysłu, jak też wzrost konsumpcji i wzrost produkcji rolnej. Rozwój cywilizacyjny i związana z tym ingerencja człowieka w otaczające go środowisko przyniosły wiele konsekwencji. Do najistotniejszych należy zaliczyć utratę różnorodności gatunków biologicznych, zagospodarowanie większej części planety ograniczające możliwości fotosyntezy, ograniczenie zasobów wody (szczególnie podziemnych), erozja gleby poprzez działanie wody i wiatru, uwalnianie toksyn do atmosfery, efekt cieplarniany, uzależnienie od paliw kopalnych, przyrost ludności oraz intensyfikację konfliktów². Dla podkreślenia znaczenia zagrożeń dla funkcjonowania społeczeństw warto wspomnieć, że od czasu zakończenia II wojny światowej, ludzkość na świecie skonsumowała więcej zasobów naturalnych niż do tamtego momentu³.

¹ Por. L.R. Brown (2000), *Gospodarka ekologiczna. Na miarę Ziemi*, Książka i Wiedza, Warszawa.

² Por. J. Richardson (2006), *If humanity and environment fail one to another...*, „Foresight”, t. 8, nr 2, s. 70–77.

³ J. Diamond (2007), *Upadek. Dlaczego niektóre społeczeństwa upadły, a innym się udało*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa; *Raport o stanie świata 2004* (2004), The Worldwatch Institute, edycja polska.

Wykres 1. Dynamika liczby ludności na świecie (w mln)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Banku Światowego.

Od tego czasu momentu powstało wiele strategii, programów ukazujących konieczność podążania ludzkości w kierunku naprawy zmian w tym zakresie. Zagrożenia ekologiczne występują w różnych regionach Ziemi nierównomiernie i ze zróżnicowanym zasięgiem lokalnym, bądź też regionalnym. Razem jednak nakładają się tworząc zespół światowych zagrożeń naszej planety przybierających wymiar niebezpiecznego zjawiska globalnego. Zatem globalne muszą być również przedsięwzięte mu środki zaradcze (i o ile to możliwe naprawcze), w tym również prawne. Problemy wynikające z masowej ingerencji człowieka w środowisko przyrodnicze stały się przedmiotem intensywnej dyskusji, prowadzonej z udziałem instytucji międzynarodowych, przede wszystkim Organizacji Narodów Zjednoczonych. Szczególną rolę w inspirowaniu szerokiej dyskusji o tych zagrożeniach spełnił raport „Człowiek i jego środowisko”⁴, przedstawiony społeczności międzynarodowej przez Sithu U. Thanta, ówczesnego sekretarza generalnego ONZ oraz pierwszy raport Klubu Rzymskiego, zatytułowany *Granice wzrostu*⁵, opublikowany na początku lat siedemdziesiątych. Rosnące zaniepokojenie sytuacją oraz powszechną intensywną eksploatacją zasobów naturalnych, niekontrolowanymi, regionalnymi procesami demograficznymi i urbanizacyjnymi, a także możliwymi zakłóceniami przyszłego rozwoju gospodarczego w skali świata, stwarzało potrzebę wypracowania globalnej strategii przeciwdziałania tym zagrożeniom. W 1992 roku z inicjatywy ONZ odbyła się II Konferencja w Rio de Janeiro, pod hasłem przewodnim „Środowisko i Rozwój”. W ramach konferencji przyjęto dokumenty określające fundamentalne zasady w polityce społeczno-gospodarczej, nakazujące

⁴ S.U. Thant (1971), *Człowiek i jego środowisko*, [w:] *Dajcie szansę Ziemi*, red. J. Zieliński, Książka i Wiedza, Warszawa.

⁵ D.H. Meadows, D. Meadows, J. Randers, W.W. III Behrens (1973), *Granice wzrostu*, PWE, Warszawa.

uwzględniać ochronę środowiska. Do najistotniejszych zasad wypracowanych podczas tego spotkania i zawartych w Deklaracji z Rio zalicza się:

- prawo do rozwoju musi w sprawiedliwy sposób obejmować potrzeby i aspiracje obecnego i przyszłego pokolenia,
- wymagana jest współpraca państwa i społeczeństwa w zakresie likwidacji ubóstwa,
- konieczna jest zmiana niezrównoważonych trendów konsumpcji i produkcji oraz promowanie właściwej polityki demograficznej,
- konieczny jest udział społeczeństwa w procesach rozwoju zrównoważonego,
- niezbędny jest udział kobiet i młodego pokolenia w procesach rozwoju zrównoważonego,
- istotne znaczenie dla procesu rozwoju zrównoważonego ma wiedza i tradycje ludności tubylczej.

Wymienione zasady określają stworzenie niezbędnych warunków do rozwoju zrównoważonego.

Dziś tematem obecnym przy kreowaniu scenariuszy rozwojowych staje się pogodzenie pożądanego rozwoju cywilizacji z prawidłowym funkcjonowaniem naturalnego środowiska. Koncepcja zrównoważonego rozwoju (*sustainable development*) przedstawia szereg rozwiązań prowadzących do ochrony i zabezpieczenia czterech kluczowych elementów rozwoju: społeczeństwa (kultury), przyrody (natury), gospodarki (ekonomii) i techniki⁶. Te cztery wymiary, jakie powinno się uwzględniać w myśleniu o zrównoważonym rozwoju ludzkości za wspólny mianownik uznają dążenie do zaspokojenia potrzebnych ludzkości zasobów, przy jednoczesnej dbałości o ochronę środowiska. Próbuąc zdefiniować zakres oddziaływania poszczególnych wymiarów warto odnieść się do koncepcji Dincera i Rosena⁷. W ich rozważaniach wymiar społeczny odnosi się do zaspokajania potrzeb społeczeństw, ułatwiania realizacji społecznych aspiracji, działanie w ramach obowiązujących norm kulturowych czy etycznych oraz wzmacnianie świadomości społecznej poprzez działania o charakterze edukacyjnym. Wymiar ekonomiczny związany jest z osiąganiem odpowiedniego standardu życia (dobrostanu) oraz zapewnienie dostępu do odpowiednich technik i usług, oraz wielowymiarowych zasobów. Zapewnianie tych zasobów, implementacja istotnych (zwykle ekologicznie przyjaznych) technologii i technik ich eksploatacji oraz zapewnienie wykwalifikowanej kadry obsługującej te procesy mieszczą się w definicji technicznego wymiaru zrównoważonego rozwoju. Klamrą spinającą tę całość jest wymiar czwarty – środowiskowy, w ramach którego podkreśla się znaczenie zachowania

⁶ M. Mulligan (2014), *An Introduction to Sustainability: Environmental, Social and Personal Perspectives*, Routledge, New York; J. Blewitt (2015), *Understanding Sustainable Development*, Routledge, London–New York.

⁷ I. Dincer, M.A. Rosen (2004), *Energy as a driver for achieving sustainability*, „International Journal of Green Energy”, t. 1, nr 1, s. 1–19.

zdrowego, estetycznego i jednocześnie użytecznego środowiska. Istotnym elementem w tym wymiarze jest także kontrola nad wpływem człowieka na kształt środowiska i dbałość o naprawianie szkód środowiskowych.

Wdrażanie idei zrównoważonego rozwoju zakłada swoiste przewartościowanie dotychczasowego sposobu myślenia i działania nie rezygnując, a nawet nie obniżając, dotychczasowego poziomu rozwoju cywilizacyjnego współczesnych społeczeństw. Koncepcja zrównoważonego rozwoju polega na włączeniu kwestii związanych ze środowiskiem naturalnym do rozwoju społeczno-gospodarczego środowiska lokalnego, regionu, kraju, czy w ujęciu globalnym całego świata⁸. Koncepcję *sustainable development* dziś należy utożsamiać z ciągłym kształtowaniem polityk sektorowych, dla rozwoju których konieczna jest ich harmonizacja, czy też synchronizacja. Nadrzędnym segmentem ma być tutaj ochrona środowiska i środowisko naturalne, które to stanowią pewne paradygmaty dla rozwoju gospodarczego i społecznego⁹. Synchronizacja kapitału gospodarczego, społecznego i środowiskowego ma zapobiegać realizowaniu jednoliniowych planów rozwoju. Dodatkowo ma ona przyczyniać się do minimalizowania ryzyka pojawienia się potencjalnych konfliktów związanych z asynchronicznym rozwojem. Motywem tych działań jest również odniesienie do czegoś, co nazwać można dobrem wspólnym. Do kategorii tego typu dóbr należy zaliczyć m.in. bezpieczeństwo społeczeństwa w wielu obszarach. Konieczne jest w związku z tym systematyczne minimalizowanie procesów i działań gospodarczych szkodliwych dla środowiska naturalnego, promowanie ekologicznie ukierunkowanych sposobów gospodarowania oraz podejmowanie działań stymulujących odbudowę środowiska do pożądanego stanu, wszędzie tam, gdzie nastąpiło naruszenie równowagi przyrodniczej. Wdrażanie owych postulatów nie może równolegle powodować zmniejszania tempa wzrostu gospodarczego, ani poszerzać zakresu niepożądanych zjawisk społecznych (wykluczenia, ubóstwa, czyli pogłębiania lub powstawania nowych napięć społecznych i zagrożeń gospodarczych).

Opracowanie koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz przygotowanie jej wykładni w formie przyjętych dokumentów to efekt długotrwałych i niezwykle trudnych prac na forum międzynarodowym. Główną osią stanowiącą pole burzliwych dyskusji i wysiłków związanych z wypracowaniem rozwiązania kompromisowego jest kwestia ochrony środowiska. Człowiek dążąc do poprawy standardów życia, głównie w sferze produkcji i świadczenia usług, pogorszył jednocześnie jego jakość poprzez nadmierną presję wywieraną na środowisko. W konsekwencji została zachwiana równowaga ekologiczna. Polska przyjmując wypracowane założenia oraz wstępując do Unii Europejskiej zobowiązała się do realizacji strategii

⁸ E. Rokicka, W. Woźniak (2016), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, kontekst*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

⁹ R. Rosicki (2010), *Międzynarodowe i europejskie koncepcje zrównoważonego rozwoju*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny”, nr 4.

zrównoważonego rozwoju. Konieczność wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju do wszelkiej podejmowanej działalności, także tej z obszaru społeczno-gospodarczego¹⁰, jest traktowana jako jeden z priorytetowych celów wspólnoty europejskiej.

Deklaracja z Rio i Agenda 21 nie są dokumentami o takiej mocy prawnej jak ratyfikowane konwencje, protokoły czy traktaty, niemniej jednak ich przyjęcie przez Polskę oznacza zobowiązanie się do wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju. Formalnie dyskusja na temat współzależności rozwoju od społeczeństwa i jakości środowiska obecna jest w Polsce od roku 1989. Wyraz temu dało opracowanie podczas obrad „Okrągłego Stołu” i przyjęcie przez rząd w roku 1990 dokumentu „Polityka Ekologiczna Państwa”. W dokumencie pojawiło się określenie „ekorozwój”, odnosząc go do szczybla narodowego i definiując to pojęcie jako podporządkowanie potrzeb i aspiracji społeczeństwa i państwa możliwościom, jakie daje środowisko, którym dysponujemy. W Polityce Ekologicznej Państwa z 1991 roku jako jeden z głównych celów (choć niewskazany bezpośrednio w dokumencie sejmowym) przyjęto praktyczne wdrożenie zrównoważonego rozwoju. Pojęcie zrównoważonego rozwoju znajduje się także w Konstytucji RP (art. 5¹¹), co świadczy o jego silnym zakorzenieniu w świadomości społecznej¹². Z Konstytucji wynika, że wszelkie procesy i działania społeczno-gospodarcze prowadzone na terenie kraju, a w związku z tym również określające i stymulujące je strategie, programy i plany rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego czy ochrony środowiska i jego zasobów powinny być ze sobą logicznie zintegrowane, wzajemnie powiązane celami, zadaniami oraz instrumentami wdrażania, a także ulokowane w strategicznym nurcie zrównoważonego rozwoju. Logiczne wydaje się być przyjęcie założenia, że dokumenty polityki energetycznej i ekologicznej muszą się wzajemnie uzupełniać w spójnych ramach, nakreślonych przede wszystkim przez Konstytucję, a także powinny mieć wsparcie w późniejszych dokumentach.

¹⁰ Programy Unii Europejskiej; Odnowiona strategia dotycząca trwałego rozwoju Unii Europejskiej; Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu; Protokół z Kioto z 1997 r., Szczyt Rio +20 z 2012 r.

¹¹ Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

¹² R. Winczorek (2000), *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej z 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa, s. 13.

Istotne znaczenie w dyskursie międzynarodowym na temat zagrożeń globalnych odegrał raport sekretarza generalnego ONZ U Thanta (*Człowiek i jego środowisko*, *op. cit.*), także raporty Klubu Rzymskiego (szczególnie pierwszy – *Granice wzrostu*, *op. cit.*). Konsekwencją raportu była konferencja sztokholmska, a największym osiągnięciem konferencji była Deklaracja Sztokholmska. Deklaracja poprzez określenie istotnych zasad dotyczących relacji na styku człowiek – środowisko stała się ważnym zbiorem wartości, z którego czerpie się przy tworzeniu kolejnych aktów prawa międzynarodowego w zakresie ochrony środowiska.

Polską politykę w zakresie ochrony środowiska (tym samym – zrównoważonego rozwoju) określają od niemalże dwóch dekad kolejne dokumenty o tytule „Polityka Ekologiczna Państwa”. Za najważniejszą, wiodącą spośród wielu wymienionych zasad Polityki Ekologicznej Państwa uznaje się zasadę zrównoważonego rozwoju. Za główne założenie tej zasady przyjęto zachowanie równowagi pomiędzy kierunkami rozwoju (we wspomnianych aspektach), w powiązaniu z kwestiami środowiskowymi.

Innym związanym ze zrównoważonym rozwojem obowiązującym dokumentem jest „Polska 2025 – Długookresowa Strategia Trwałego i Zrównoważonego Rozwoju”. W dokumencie podkreśla się, że państwo będzie łączyć, w sposób harmonijny, wszystkie komponenty procesów rozwoju, a w szczególności zrównoważenia rozwoju gospodarczego, rozwoju społecznego i szeroko pojętej sfery ochrony środowiska, przy zachowaniu zdolności gospodarki do zaspokajania tradycyjnych i pojawiających się potrzeb społecznych, w odniesieniu do jak najszerzych grup obywateli, w zgodzie z zasadami równości i sprawiedliwości społecznej.

Pełna realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju w praktyce społeczno-gospodarczej możliwa jest jednak dopiero wówczas, gdy poparta zostanie wielostronną, konsekwentną i długofalową polityką gospodarczą, społeczną i ekologiczną.

1.1. Definiowanie zrównoważonego rozwoju i krytyka pojęcia

Koncepcja zrównoważonego rozwoju wywodzi się z ekonomii klasycznej. Jej przedstawiciele zastanawiali się nad granicami wzrostu, badając spadającą wydajność ziemi uprawnej ze względu na różnicę żyzności, czy też relacje między zasobami ziemi uprawnej a rozwojem ludności. Z czasem ta problematyka wkroczyła do zainteresowań przedstawicieli ekonomii neoklasycznej, marksizmu, instytucjonalizmu i ekonomii keynsofskiej. Podejmowanie problematyki zrównoważonego rozwoju pojawiło się także w naukach społecznych, technicznych i przyrodniczych (socjologia, psychologia, analiza energetyczna, inżynieria środowiska, planowanie przestrzenne itp.). Dziś tworzone są także nowe dyscypliny społeczno-ekonomiczne, które uznają za przedmiot zainteresowania tę kategorię, próbując uwzględnić szerszą perspektywę polityki ekologicznej i rozwoju zrównoważonego (m.in. ekologiczna ekonomia polityczna oraz ekonomia socjoekologiczna). W rozważaniach dotyczących kategorii zrównoważonego rozwoju istotny wkład mają także ekonomia behawioralna oraz nauki o zarządzaniu, które wskazują na znaczenie wiedzy oraz czynników psychologicznych, etyki i społecznej odpowiedzialności biznesu.

Mając na uwadze, że rozwój zrównoważony jest przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych z różnych dziedzin nauki, pojawiają się problemy

definiowania tej kategorii rozwoju. Wiele dyscyplin opiera się na najbardziej popularnej definicji koncepcji zrównoważonego rozwoju przedstawionej przez Komisję Brundtland, tj. opisującej to pojęcie jako: „rozwój zgodny z potrzebami obecnych pokoleń, nie umniejszający możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania swoich potrzeb”¹³. Definicja ta wskazuje, że rozwój gospodarczy i cywilizacyjny obecnego pokolenia nie powinien odbywać się kosztem wyczerpywania zasobów nieodnawialnych i niszczenia środowiska, dla dobra przyszłych pokoleń, które też będą posiadały prawa do swego rozwoju.

Rozwój zrównoważony jest oparty na myśleniu systemowym, pozwalającym uwzględniać relacje między środowiskiem a gospodarką i społeczeństwem. Rozwój zrównoważony nie stanowi jednolitej i ściśle zdefiniowanej kategorii. Jest to koncepcja płynna, zmieniająca się w czasie i przestrzeni, o różnym zakresie przedmiotowym oraz odzwierciedlająca różnice systemów wartości. W literaturze funkcjonuje co najmniej 100 różnych definicji i interpretacji rozwoju zrównoważonego, od skoncentrowanych na rozwoju społeczno-ekonomicznym, a pomniejszających problemy ekologiczne do definicji ogniskujących nacisk na problemy ekologiczne, a ignorujących aspekty rozwoju gospodarczego i społecznego. Mimo długoletniej dyskusji pojęcie zrównoważonego rozwoju nie jest do tej pory precyzyjnie zdefiniowane. Definicje pojęcia są modyfikowane od początku lat 90. XX wieku, u których podstawy leży między innymi uwzględnianie ekonomicznych, ekologicznych, społecznych (i socjalnych) celów, sposobów obserwacji zjawisk i szerokich możliwości synchronizacji określonych wymiarów. Można wskazać wiele definicyjnych rozstrzygnięć odnoszących się do pojęcia zrównoważonego rozwoju¹⁴. Charakterystyka wielości definicji zrównoważonego rozwoju ujawnia następujące różnice między nimi¹⁵: przyjmowanie odmiennych perspektyw teoretycznych, wskazywanie jedynie wybranych obszarów, do których miałyby się to pojęcie odnosić (zwykle dominują kwestie środowiskowe, ekologiczne); niedostrzeganie sfer instytucjonalnej czy przestrzennej; przyjmowanie odmiennych czynników integracji aspektów zrównoważonego rozwoju; a także nieuwzględnianie jakości życia lub jej interpretacja w kategoriach jedynie materialnego dobrobytu.

Założenia formułowane od czasu publikacji raportu Brundtland sugerują, że rozwój społeczeństw powinien być „zrównoważony”, co oznacza, że powinno się w myśleniu o przyszłości uwzględniać szersze spojrzenie na relacje na osi społeczeństwo-natura. Takie podejście nie jest wolne od krytyki. Przeciwnicy idei „zrówno-

¹³ G.H. Brundtland (1991), *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do Spraw Środowiska i Rozwoju*, PWE, Warszawa.

¹⁴S. Czaja, S. Becla (2016), *Wybrane informacyjne problemy definiowania zrównoważonego i trwałego rozwoju – ujęcie teoretyczne*, „Optimum. Studia Ekonomiczne”, nr 1 (79).

¹⁵ B. Piontek (2002), *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego* Polski, PWN, Warszawa.

ważonego rozwoju” twierdzą, że jest to oksymoron¹⁶. W swojej książce „Dialektyka planetarna” Wolfgang Sachs¹⁷ nazwał zrównoważony rozwój nowym oksymoronem oraz pojęciem-amebą przybierającym coraz inny kształt i różne znaczenia. Patrząc wstecz można przyjąć, iż zrównoważony rozwój był polityczną strategią globalnego zarządzania zasobami środowiska i ekologicznej modernizacji, a w swym początkowym okresie odnosił się do harmonizacji ochrony środowiska z rozwojem. Po 1989 panowało optymistyczne przeświadczenie, iż problemy globalne mogą być rozwiązane na zasadzie dialogu. W wielu przypadkach jednak pojęcie „zrównoważonego rozwoju” odnosi się wyłącznie do uzasadniania działań podejmowanych przez określone podmioty – najczęściej międzynarodowe korporacje i lokalne organizacje.

Przez wiele lat można było wskazywać na istnienie swoistego błędnego koła w myśleniu o powiazaniach rozwoju z naturą. Przed społeczeństwem stały wyzwania, do przezwyciężenia których wykorzystywano wysoko przetworzone surowce oraz paliwa kopalne. Przezwyciężenie problemów traktowano zaś w kategoriach triumfu stymulującego wzrost gospodarczy. Ale jednocześnie bazowanie na surowcach o wyczerpującym się charakterze i nieprzyjaznych środowisku zagraża owemu „zrównoważeniu” w perspektywie długofalowej.

W latach 70. XX wieku za kluczowy problem w tym obszarze uznawano widmo wyczerpania się surowców naturalnych. Dziś myślenie w kategoriach rozwojowych przebiega nieco innym torem – wykorzystanie rozwiązań służących do zapobiegania wyczerpaniu się surowców prowadzi do problemów środowiskowych kolejnych pokoleń.

Nie można przyjmować definicji sformułowanej w raporcie Brundtland bezkrytycznie. Po pierwsze, wskazywane „potrzeby” zmieniają się w czasie i z dużym prawdopodobieństwem przyszłe pokolenia będą potrzebowały innych rozwiązań niż my. Wystarczy przywołać rozwój technologii informacyjnych czy wytwórczych, aby zilustrować tę sytuację. Właśnie sam rozwój jest czynnikiem generującym zmiany w postrzeganiu świata i określaniu owych „potrzeb”.

Pojawia się też pytanie o to, co należy zrównoważyć? Zdaniem przedstawicieli nurtów środowiskowych naturalne zasoby surowców stanowią wartość nadrzędną nad dobrobytem definiowanym w kategoriach ekonomicznych¹⁸. Wskazują, że kapitał stworzony przez człowieka nie może być skutecznym substytutem kapitału naturalnego. Pokutuje zasada, że im więcej środków jednostka posiada, tym znacznie poszerza ona swoje możliwości i działania konsumpcyjne. Wzrost dobrobytu przekładać się może na zmniejszenie ekstensywnego wykorzystania zasobów naturalnych, jak również kontrolę zanieczyszczeń powietrza i wody. Pozostawia

¹⁶ M.R. Redclift (2009), *Rozwój zrównoważony (1987–2005) – oksymoron czasu dorastania*, „Problemy Ekorozwoju – Problems of Sustainable Development”, vol. 4, nr 1, s. 33–50.

¹⁷ W. Sachs (1999), *Planet dialectics. Explorations in environment and development*, Zed Book, London.

¹⁸ Por. D. Pearce (1991), *Blueprint 2: Greening the World Economy*, Earthscan, London.

nierozwiązanymi problemy innej natury, takie jak rosnące zużycie energii i postępująca emisja gazów cieplarnianych. Dużą zależnością od PKB charakteryzuje się emisja CO₂. Tym samym, zrównoważyć powinno się obecny i przyszły poziom produkcji i konsumpcji. Chodzi o to, że wzrost populacji na świecie doprowadzi do zwiększenia wymagań wobec środowiska. Jedną z konsekwencji jest niemal niedostrzegalne przesunięcie punktu zainteresowania z ludzkich potrzeb opisywanych w raporcie Komisji Brundtland do kategorii praw.

Dyskurs dotyczący kwestii środowiska, który daje pierwszeństwo „prawom” często wiąże się z konkretnymi wyborami kulturowymi i rzeczywiście podejmowanymi decyzjami o charakterze politycznym. Politycznie warunkowane – Deklaracja z Rio i Agenda 21 z 1992 roku odzwierciedlały narastające obawy związane z problemami środowiska globalnego. Ich zadaniem było doprowadzić do ustanowienia licznych mechanizmów instytucjonalnych w celu skuteczniejszego radzenia sobie z problemami środowiskowymi.

Kategoria rozwoju zrównoważonego stanowi dziś nieodłączny element nie tylko polityki ekologicznej, lecz także polityki społeczno-ekonomicznej i różnych strategii rozwoju społeczno-gospodarczego zarówno na szczeblu globalnym i ogólnokrajowym, jak i na szczeblu regionalnym i lokalnym. Za rozwojem zrównoważonym przemawia dziś przede wszystkim uwzględnianie świadomości przyszłych problemów związanych z przyrodą i jej zasobami, gospodarką i społeczeństwem. Myślenie w kategoriach rozwoju zrównoważonego wynika z faktu, że współcześnie istnieje już daleko idące rozpoznanie, że kierunek rozwoju społeczno-gospodarczego bez uwzględnienia kontekstu zmian przyrodniczych oraz skutków ekologicznych, społecznych i ekonomicznych jest nie do utrzymania w dalszej perspektywie.

Dyskurs dotyczący semantycznego aspektu zrównoważonego rozwoju pozostaje zbieżny z założeniem, że działalność gospodarcza powinna być spójna z¹⁹:

- użyciem odnawialnych zasobów naturalnych zapewniającym trwałość,
- ochroną właściwości i funkcji ekosystemów,
- zachowaniem bioróżnorodności,
- utrzymaniem szkodliwych emisji poniżej krytycznego progu, to jest zdolności asymilacyjnej,
- unikaniem nieodwracalnych zniszczeń w środowisku i przyrodzie.

Wdrażanie koncepcji rozwoju zrównoważonego wymaga stosowania zasady prewencji (*prevention principle*) i przede wszystkim ostrożnościowej zasady przeczności (*precautionary principle*, *Vorsorgeprinzip*). Należy podkreślić, że rozwój zrównoważony nie jest rozwojem społecznym skoncentrowanym na człowieku i odnoszonym do różnych aspektów jego funkcjonowania – zdrowia, edukacji i zatrudnienia. Nie jest to też rozwój gospodarczy, skoncentrowany na produkcji,

¹⁹ P. Mulder, J. van der Bergh, (2001), *Evolutionary economics theories of sustainable development*, „Growth and Change”, vol. 32, nr 1.

dochodach i konsumpcji. Rozwój zrównoważony nie oznacza także wyłącznie rozwoju ekologicznego (przyrodniczego). Wybór jednej z tych trzech opcji musiałby oznaczać naruszenie sprawiedliwości ekologicznej, społecznej lub ekonomicznej. Jest on swoistą mozaiką tych aspektów, z nałożonym na nie tłem politycznym i kulturowym. Wskutek zmian w procesie postrzegania problemów środowiska, wpływu społeczeństwa na mechanizmy korzystania z zasobów naturalnych Ziemi, pojawiła się konieczność podjęcia określonych działań w poszczególnych sektorach gospodarki. Rozwój gospodarczy w kontekście oddziaływania idei zrównoważonego rozwoju nabrał nowego znaczenia. Jest dziś definiowany nie tylko poprzez wzrost dochodów per capita, ale także poprawę innych elementów dobrobytu społecznego²⁰. Znaczenia nabrał aspekt ekologiczny, któremu nadano rangę ważności na poziomie polityki wewnętrznej i globalnej. Polityka ekologiczna w różnych swych wersjach stanowi wyraz dążenia do pełnego regulowania, w sposób korzystny dla człowieka, obiegu materii i energii w przyrodzie²¹. Realizacja polityki ekologicznej jest jednym z częściej artykułowanych założeń zrównoważonego rozwoju.

Zróźnicowanie definicyjne i brak zrozumienia idei zrównoważonego rozwoju przekładać się może na niski poziom społecznej akceptacji dla implementowanych rozwiązań mających sprzyjać podnoszeniu poziomu jakości życia społeczeństw. Tym samym można pokusić się o stwierdzenie, że jest to jednym ze źródeł sytuacji konfliktowych, także tej, która stanowi przedmiot rozważań w niniejszej pracy.

1.2. Zrównoważony rozwój a rozwój energetyki

Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest implementowana w dyskusji na temat kierunków rozwoju współczesnej energetyki.

Energia stanowi podstawę rozwoju społeczeństwa, zaś poziom jej konsumpcji w dużej mierze świadczy o postępie cywilizacyjnym i technologicznym. Obok energii, która stanowi o poziomie życia i pracy człowieka powstaje i narasta problem ochrony środowiska. Z każdym rokiem następuje degradacja naturalnych ekosystemów, spowodowana w dużej mierze przez wzrastające zużycie energii oraz złą strukturę zużycia jej nośników.

Termin zrównoważony rozwój energetyczny powstał w wyniku przeniesienia idei zrównoważonego rozwoju na grunt energetyki²². Wielu autorów podejmo-

²⁰ D.W. Pearce, R.K. Turner (1990), *Economics of natural resources and the Environment*, Harvester Wheatsheaf, New York, s. 24.

²¹ S. Beardsley, D. Bugrov, L. Enriquez (2005), *The role of regulations in strategy*, „The McKinsey Quarterly”, nr 4, s. 92.

²² Por. T. Tylec (2013), *Uwarunkowania globalne i regionalne bezpieczeństwa energetycznego Polski*, „Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 139, Katowice.

wało wysiłki dążące do dookreślenia pojęcia właśnie w kontekście energetycznym, tworząc opisy zbliżone do definicji komisarycznej²³. W ten sposób wypowiada się m.in. Walt Patterson, który traktuje je jako: „zużycie i podaż energii, które zaspokajają nasze potrzeby bez narażania zdolności naszych dzieci do zaspokojenia ich potrzeb”²⁴. Podobne ujęcie pojawia się w definicjach Xaviera Lemaire’a²⁵, czy Jeffersona W. Testera i innych²⁶. Pojęciem nadrzędnym, na których zbudowane są owe definicje jest pojęcie trwałości, rozumiane w kategoriach długotrwałej dostępności. Innym ważnym aspektem jest zapewnienie owej dostępności z uwzględnieniem potrzeb środowiska naturalnego.

Fundamentalną zasadą jest jak najbardziej efektywne wykorzystanie zasobów energetycznych, ludzkich, ekonomicznych i naturalnych. Nie bez znaczenia pozostaje także kwestia komplementarności rozwoju gospodarczego państw i regionów z kwestiami dbałości o środowisko przyrodnicze.

W dokumencie Strategii zrównoważonego rozwoju Polski do 2025 r.²⁷ zawarto także problemy energetyki jako jednej z najważniejszych dziedzin gospodarki narodowej i podstaw rozwoju społeczeństwa. Jako dokument sterujący działaniami wielu instytucji i przedsiębiorstw Strategia zrównoważonego rozwoju promuje te kierunki rozwoju, które w jak najmniejszym stopniu będą zagrażać środowisku.

Funkcjonowaniu sektora energetyki towarzyszy szereg zjawisk społecznych, z których niewielki fragment jest przedmiotem rozważań zawartych w tej książce.

1.3. Uwarunkowania wdrażania idei zrównoważonego rozwoju

Realizacja idei zrównoważonego rozwoju zakłada działania długoterminowe, wymagające wdrażania okresów i przepisów przejściowych. Warto jest podkreślić w tym miejscu, że nie jest to zadanie proste. Wśród barier skutecznej realizacji tej koncepcji należy wskazać przede wszystkim złożony charakter interesariuszy, występowanie konfliktu interesów oraz ogromną niepewność. O sukcesie w reali-

²³ Barbara Piontek odnotowuje 28 różnych definicji zrównoważonego rozwoju będących w obiegu w polskiej literaturze naukowej, wliczając w to sformułowania przytaczane za dokumentami Organizacji Narodów Zjednoczonych i Unii Europejskiej – por. B. Piontek (2002), *op. cit.*

²⁴ W. Patterson, *Keeping the Lights On. Towards Sustainable Electricity*, Earthscan, London 2009, s. 14.

²⁵ X. Lemaire, *Glossary of Terms in Sustainable Energy Regulation, Renewable Energy and Efficiency Partnership*, Centre for Management under Regulation, Warwick Business School, University of Warwick, s. 9.

²⁶ J.W. Tester, E.M. Drake, M.W. Golay, M.J. Discoll, W.A. Peters, *Sustainable Energy, Choosing Among Options*, The MIT Press, London 2005, s. XIX.

²⁷ *Polska 2025. Strategia długotrwałego i zrównoważonego rozwoju* (2000), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, [http://orka.sejm.gov.pl/RejestrD.nsf/wgdruk/2133/\\$file/2133a.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/RejestrD.nsf/wgdruk/2133/$file/2133a.pdf) (dostęp: 10.04.2016 r.).

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

